

„Što dalje od uske političke historije“ – Mirjana Gross i modernizacijska stremljenja u jugoslavenskim historiografijama (1960–1991)

Program historiografske modernizacije koji je – u vidu sveobuhvatne društvene povijesti sa ciljem prevazilaženja ograničenja tradicionalne, događajne povijesti – ustrajno zastupala Mirjana Gross nije bio ograničen samo na njezinu matičnu hrvatsku historiografiju već je izravno utjecao i na modernizacijska stremljenja u jugoslavenskim historiografijama tijekom tzv. „poznog socijalizma“. Polazeći od ocjene da je od ranih 60-ih 20. stoljeća Mirjana Gross bila ključnim promotorom „nove historije“ unutar zajednice jugoslavenskih povjesničara, u radu se nastoji analizirati njen program historiografske modernizacije, otpori na koje je nailazio kao i njegovi ukupni dosezi u jugoslavenskim okvirima.

Mirjana Gross (1922–2012) nesumnjivo je bila središnja ličnost u procesu modernizacije hrvatske historiografije koju je sustavno promicala od sredine 60-ih 20. stoljeća.¹ Pri tomu, svoje formativne godine i vrhunac profesionalne zrelosti ona je ostvarila tijekom razdoblja socijalističke Jugoslavije. Odatle je ključna teza ovog rada da je Mirjana Gross učestvujući u, praktično, svim važnijim raspravama posvećenim teoriji i metodologiji historijske znanosti koje su vođene unutar tadašnje „ekumene“ jugoslavenskih povjesničara svojim djelovanjem umnogome prevazilazila okvire svoje matične, hrvatske historiografije postavši najutjecajnijim promotorom modernizacije historijske znanosti u socijalističkoj Jugoslaviji. Naime, ime Mirjane Gross je još od sredine 60-ih godina a posebice nakon objavljivanja njenog historiografskog priručnika *Historijska znanost* (1976, 1980) postalo sinonimom za vodećeg poznavaoca suvremene historiografije u čitavoj jugoslavenskoj državi. Pitanje koje se, samo po sebi, nameće jest: u kolikoj mjeri

¹ Nakon studija povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (1947–1951), narednih nekoliko godina radila je kao asistentica u Historijskom institutu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (1952–1958) da bi potom uslijedila uspješna sveučilišna karijera na Katedri za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu na kome je birana u sva nastavnička zvanja (redovita profesorica postala je 1971) i odakle je otišla u mirovinu (1982). Kao profesorka emerita (službeno joj je ovo zvanje dodijeljeno 1998) nastavila je surađivati sa svojom matičnom institucijom praktično sve do svoje smrti 2012. O biografiji Mirjane Gross zajedno sa popisom odgovarajuće literature vidjeti: STANČIĆ 1999; ŠIMETIN ŠEGVIĆ I ŠIMETIN ŠEGVIĆ 2016.

je Mirjani Gross – u izrazito tradicionalističkom i vladajućom ideologijom snažno prožetom miljeu u kojemu su djelovali hrvatski i, uopće, jugoslavenski povjesničari onoga vremena – pošlo za rukom da doprinese prevazilaženju tradicionalne i etabliranju „nove historije“ unutar jugoslavenskih okvira? Da bi se odgovorilo na ovo pitanje neophodno je razmotriti kontekst u kome su se razvijale jugoslavenska, odnosno, pojedine jugoslavenske historiografije nakon Drugog svjetskog rata kao i svojevrsna liberalizacija koja je tijekom 60-ih nastupila u javnom životu a koja je pozitivno utjecala i na pojavu modernizacijskih stremljenja u historiografiji.²

Mirjana Gross se profesionalno socijalizirala unutar hrvatske historiografije koja je (zajedno sa slovenačkom i srpskom historiografijom, dok su ostale jugoslavenske historiografije bile tek u fazi svoga konstituiranja) tijekom poraća u procesu „sovjetizacije“ jugoslavenskog društva bila podvrgnuta ideološkom nadzoru i kojoj je bio nametnut vulgarni marksizam kao obvezatni teorijsko-metodološki model. Na temelju shvaćanja vodećih partijskih ideologa o borbi protiv „buržoaskog načina mišljenja“ i historiografija je, *volens nolens*, djelomice rekonceptualizirana na temeljima dijalektičkog materijalizma kao jedine „znanstvene“ teorijske paradigme. Djelujući u uslovima jednopartijskog sustava („diktature proletarijata“) i pod snažnom kontrolom vlasti („revolucionarnog subjekta“), glavni tok historiografije je bio obilježen prihvatanjem stereotipa iz političkog rječnika Komunističke partije i usmjeravanjem težišta istraživanja ka ideološki poželjnim temama iz najnovije povijesti shvaćene prvenstveno kao povijest klasnih borbi.³ Ipak, nasuprot intencijama vlasti, prihvaćanje marksizma u hrvatskoj historiografiji bilo je površno i ponajprije je imalo deklarativni karakter budući da je ona sve do kasnih 60-ih 20. stoljeća zadržala izrazito konzervativnu teorijsko-metodološku fizionomiju naslijeđenu još iz 19. stoljeća. Naime, usprkos pojedinim usamljenim promotorima šire zasnovane historijske znanosti koja bi osim političke obuhvaćala i gospodarsku i kulturnu povijest (kakvu je, primjerice, u međuratnom razdoblju zagovarao Josip Matasović), *mainstream* hrvatske historiografije je i nakon formalnog prihvatanja marksističke „konceptije istorije“, u osnovi i dalje slijedio model tzv. „događajne historije“. U tom smislu, čini se posve ispravnom prosudba da u hrvatskoj historiografiji nakon 1945. nije nastupila „promena paradigme“ već je svoju suverenu prevagu i dalje zadržala tradicionalna historiografija uz nešto marksističkog „garnirunga“.⁴

² Iako su tijekom postojanja socijalističke Jugoslavije historiografije djelovale unutar nacionalnih/republičkih/pokrajinskih granica, istovremeno su postojale i zajedničke institucije jugoslavenske historiografije. Ne ulazeći u pitanje njihovog međusobnog odnosa, u ovom radu se, iz praktičnih razloga, kao sinonimi koriste izrazi „jugoslavenska historiografija“ i „jugoslavenske historiografije“.

³ Iscrpno u: NAJBAR-AGIČIĆ 2013; KOREN 2012; STANKOVIĆ I DIMIĆ 1996.

⁴ NAJBAR-AGIČIĆ 2013; LEČEK 2013; JANKOVIĆ 2016: 51.

S obzirom na pomenute okolnosti, ocjena Đorđa Stankovića o tri teorijsko-metodološka modela koja su sve do početka 70-ih 20. stoljeća suvereno vladala jugoslavenskim historiografijama odnosi se i na hrvatsku historiografiju: naime, i ona se kretala unutar teorijskog trokuta koji su činili tradicionalna politička historiografija, dogmatska marksistička historiografija te jedna vrsta „marksističkog pozitivizma“.⁵ Nastao izvorno u Rankeovom seminaru prvi model je tijekom poznavanja historiografije u 19. stoljeću postao dominantni obrazac na temelju kojega su bile izgrađene sve europske (ali i mnoge vaneuropske) nacionalne historiografije.⁶ Zasnovana na postavkama njemačkog historizma koji je državu, shvaćenu kao osobeni „povijesni individualitet“, smatrao središnjom kategorijom povijesnog života, tradicionalna politička historija bila je usmjerena na rekonstrukciju pojedinačnih i neponovljivih događaja iz domene političkih i diplomatskih odnosa te djelovanja „velikih ličnosti“ povijesnog života. Pomenuti model slijedila je i moderna hrvatska historiografija koja se konstituirala tijekom posljednje trećine 19. stoljeća.⁷ Smatralo se da rekonstrukcijom pojedinačnih događaja iz političke povijesti na temelju filološke kritike historijskih izvora, historijska znanost ispunjava svoj cilj i, istovremeno, dokazuje i svoju znanstvenu prirodu. Osim „terora faktografije“, koncept „događajne historije“, svojom usredsređenošću na domenu političkog života, imao je za posljednicu zapostavljanje društvene, gospodarske i kulturne povijesti za čije istraživanje niti je raspolagao odgovarajućim metodima niti ga je, pak, smatrao legitimnim predmetom historijskog istraživanja. Tijekom poraća konstituirala se dogmatska marksistička historiografija nastala radi obračuna sa „buržoaskom historiografijom“ ali i kao rezultat nastojanja „revolucionarnog subjekta“ za proučavanjem vlastite povijesti. U tematskom pogledu zainteresirana isključivo za povijest radničkog pokreta, Komunističke partije, NOB-a i revolucije, ona je istraživanju pristupala pomoću pojednostavljene marksističke pojmovne aparature videći u klasnoj borbi ne samo osnovni pokretač povijesnog razvoja već, gotovo, i jedini sadržaj povijesti. Interpretirajući povijest posredstvom apstraktnih socioloških kategorija (klasna borba, eksploatacija, proletarijat, buržoazija, seljaštvo) i sa snažnog vrednosnog staništa (progresivno *versus* reakcionarno) dogmatska marksistička historiografija pružala je izrazito reducirani i krajnje depersonalizirani prikaz povijesne zbilje u kome, izuzev „velikih historijskih ličnosti“ (po pravilu revolucionarnih vođa), nije bilo mjesta za mnoštvo „stvaralačkih pojedinaca“ na kojima je marksistička teorija uporno inzistirala.⁸ U konačnici, jednu vrst „srednjeg rješenja“ predstavljao

⁵ STANKOVIĆ 1988: 99-104.

⁶ IGGERS 2019: 107-124; OSTERHAMEL 2022: 831.

⁷ Usp. STRECHA 2005: 103-116.

⁸ Usp. NAJBAR-AGIČIĆ 2013: 402-496; STANKOVIĆ I DIMIĆ 1996: 281-344.

je tzv. „marksistički pozitivizam“ koji je nastao kao vid prilagodbe povjesničara obrazovanih na tradicijama „događajne historije“ zahtjevima zvanične ideologije. Razumijevajući političku povijest kao osnovni predmet historijskog istraživanja, povjesničari ovog usmjerenja prihvatili su ponešto od marksističkih koncepata poput „baze i nadgradnje“ i klasne borbe nastavivši, u osnovi, da slijede tradicionalni model političke historiografije. Ipak, svim trima pravcima bila je zajednička tradicionalna metodologija usmjerena na rekonstrukciju pojedinačnih događaja, gomilanje povijesne faktografije te odsustvo teorijskog uopćavanja koje bi omogućilo povezivanje i interpretiranje pojava iz političke povijesti unutar cjeline društvene stvarnosti u kome su se one odvijale.⁹

Od sredine 1950-ih filozofijom historije utemeljenoj na „autentičnom marksizmu“ u kontinuitetu je pokušavao da se bavi osmanista Branislav Đurđev (1908–1993), profesor Filozofskog fakulteta u Sarajevu. U brojnim raspravama posvećenim različitim pitanjima filozofije povijesti te teorije i metodologije historijske znanosti on je, kao solidan poznavalac klasika marksizma, pokazao izvjesnu originalnost budući da je, u jugoslavenskim okvirima, prvi započeo njihovo sustavno istraživanje. Na taj način je, istovremeno, ukazao na važnost ovih gotovo posve zapostavljenih disciplina u tadašnjim jugoslavenskim historiografijama. Međutim, usprkos kritici dogmatskog marksizma (tzv. „postmarksizma“) – koji je cjelokupnu historiju čovječanstva tumačio kao „zakonomjernu smjenu društveno-ekonomskih formacija“ – Đurđevljevi radovi su predstavljali jednu vrst marksističke historiozofije posve zatvorene za brojna teorijska usmjerenja koja su obilježila historijsko mišljenje tijekom druge polovice 20. stoljeća. Ovo posebice imajući u vidu da je upornim zalaganjem za povratak „izvornoj Marxovoj misli“, Đurđev u potpunosti propustio da uoči pojavu inovativnih historiografskih pravaca koji su, nerijetko, i sami bili potaknuti marksizmom.¹⁰ Stoga je – usprkos tomu što je bio prisutan u svim vodećim forumima jugoslavenske historiografije u kojima je, sa visoke partijske pozicije tijekom pune četiri decenije, vodio bezbrojne polemike protiv „postmarksizma“ prozivajući kolege za odstupanje od marksističkog pravovjerja – uticaj Đurđeva na teorijsko-metodološki razvoj historijske znanosti bio posve zanemarljiv.¹¹

Umjesto Đurđevljevih nastojanja, ključnu ulogu u obnavljanju interesa za teorijsko-metodološka pitanja historijske znanosti kao nužnog preduvjeta za njezinu sveobuhvatnu modernizaciju imalo je novo pokoljenje jugoslavenskih povjesničara formiranih tijekom 1960-ih. Njihova modernizacijska nastojanja koincidirala su sa

⁹ STANKOVIĆ 1988.

¹⁰ Usp. GROSS 2001: 13. O zapadnoj marksističkoj historiografiji vidjeti: IGGERS 2019: 177-212.

¹¹ Dio njegovih članaka sakupljen je u zborniku: ĐURĐEV 1980. Za uvid u Đurđevljevu biografiju i njegovo znanstveno djelo vidjeti: JUZBAŠIĆ 2010.

sličnim stremljenjima u drugim socijalističkim zemljama istočne Europe koja su imala za cilj napuštanje tradicionalističke paradigme, uključivanje u glavne tokove svjetske historiografije uz istovremeno zadržavanje marksističkog razumijevanja povijesti.¹² Uvjeti za otvaranje novih putova u jugoslavenskim historiografijama (barem kada je riječ o onima sa najdužom tradicijom poput slovenačke, hrvatske i srpske) bili su u to vrijeme relativno povoljni, prevashodno zbog društvenih i političkih promjena u Jugoslaviji. Opća liberalizacija političkih odnosa od početka 1960-ih omogućila je i pojavu alternativnih pravaca u umjetnosti kao i osobene jugoslavenske forme marksističke filozofije koju je razvijala grupa mlađih filozofa okupljenih oko časopisa *Praxis*. Potaknuti povratkom „mladom Marxu“ (tj. njegovim ranim djelima), praksisovci su, naglašavanjem humanističkih motiva u njegovoj misli, istupali kao zagovornici autentične verzije marksizma. Zamišljena kao „misao revolucije“ praksis-filozofija je sustavnom „kritikom svega postojećeg“ – uključujući i dogmatske i vulgarne oblike marksizma – kao osnove za stvaranje istinski slobodnog i humanog društva, stvorila neophodne preduvjete za kritičku recepciju marksizma u jugoslavenskom društvu od kraja 1960-ih.¹³ U navedenom kontekstu valja razumjeti i postupno popuštanje dogmatskih stega nad jugoslavenskim historiografijama što je omogućilo njihovo uključivanje u međunarodne tokove uz istovremeno propitivanje vlastitih teorijsko-metodoloških polazišta – proces koji je, jednim dijelom, bio potaknut upravo i primjerom koji je pružala praksis-filozofija.

Pomenuti društveni, politički i intelektualni procesi predstavljali su kontekst u kome je Mirjana Gross započela svoj rad prvenstveno na modernizaciji hrvatske a, posredno, i jugoslavenskih historiografija. U tom smislu od presudne važnosti pokazalo se njeno učešće na *X. međunarodnom kongresu historijskih znanosti* u Rimu 1955. na kome se upoznala sa inovativnim pravcima u razvoju suvremene historiografije pri čemu je najsnažniji bio utjecaj koji je na nju izvršila francuska „nova historija“ tj. “škola *Anala (Annales)*”. Bio je to susret koji je predstavljao prijelomni trenutak u njezinom profesionalnom životu.¹⁴ Potaknuta ovim iskustvom, započela je sustavno praćenje razvoja u velikim zapadnim historiografijama – zapadnonjemačkoj, francuskoj te anglo-američkoj – o čemu je redovito obavještavala jugoslavensku stručnu javnost u brojnim prikazima recentne historijske literature.¹⁵ Pri tomu, upoznavanje sa tada dominantnim različitim oblicima društvene historije/historije društva potaknulo ju je da pomenute pristupe primijeni i u vlastitom radu na istraživanju hrvatske povijesti druge polovice 19. stoljeća.¹⁶ Naime, nakon obranjene doktorske disertacije posvećene „ulozi soci-

¹² Usp: IGERs 2014: 70-71; IGGERS 1991.

¹³ SAVIĆ 2000: 15-25; DRAGOVIĆ-SOSO 2004: 48-57.

¹⁴ GROSS 2019: 308; ISTA 1957.

¹⁵ Usp. STRECHA 1999.

¹⁶ STANČIĆ 1999: 11-13.

jalne demokracije u političkom životu Hrvatske“ na prijelomu 19. i 20. stoljeća (1959), pažnju je usmjerila na znanstveno neobrađeno razdoblje hrvatske povijesti tijekom druge polovice 19. i početka 20. stoljeća. Inovativni pristup povijesnom istraživanju nagovijestila je već u uzornoj monografiji *Vladavina hrvatsko-srpske koalicije 1906-1907*. (1960)¹⁷ da bi svoje priloge u knjizi *Povijest hrvatskog naroda 1860-1914* (1968) – napisanoj u koautorstvu sa svojim mentorom i profesorom Jaroslavom Šidakom te Igorom Karamanom i Dragovanom Šepićem – u velikoj mjeri zasnovala na konceptu društvene i ekonomske povijesti kao osnove za tumačenje činjenica iz političkog života. Osim širokog interpretativnog okvira (s onu stranu svake marksističke ortodoksije!),¹⁸ Gross je svoju inovativnost ispoljila i time što je, praktički prva među hrvatskim povjesničarima, društvene, ekonomske i političke procese u hrvatskoj povijesti interpretirala kao integralni dio povijesnog razvitka Habsburške Monarhije.¹⁹ Istovremeno, slijedeći svoja interesovanja za nove pravce u historijskom mišljenju, početkom 60-ih godina objavila je, u okvirima čitave tadašnje jugoslavenske historiografije, pionirski rad o francuskoj „škola *Anala (Annales)*“²⁰ da bi joj već 1964. pošlo za rukom da uvede kurs iz povijesti historiografije i historijske metodologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.²¹ Gross je upravo u „školi *Annales*-a“ pronašla teorijski model, kompatibilan sa marksističkom teorijom historije, koji je smatrala najpogodnijim za prevazilaženje ograničenja tradicionalne, „događajne povijesti“. Naime, članak u kome je pružila najvažnije informacije o nastanku, razvitku i obilježjima „francuske sociološke historiografije“ zaključila je sudom da bi ona mogla „biti vrlo korisna“ u modernizaciji jugoslavenske historiografije čije radove u velikoj većini odlikuje „pozitivističko nizanje činjenica, donekle modernizirano blijedim i neefikasnim ‘garniranjem’ ekonomsko-socijalnom problematikom“.²² Svjesna neophodnosti „traženja novih puteva“, teorijsko-metodoloških inovacija i potrebe interdisciplinarnе suradnje historije sa društvenim znanostima kako bi historiografija mogla da odgovori na potrebe suvremenog društva u kome djeluje, Gross se kontinuiranim praćenjem razvoja u velikim zapadnim historiografijama kao i svojim vlastitim radovima narednih godina profilirala kao najdosljednija zagovornica modernizacije hrvatske a, posredno, i ostalih jugoslavenskih historiografija. Shvaćanja Mirjane Gross o nužnosti napuštanja tradicionalističke paradigme na kojoj se zasnivala moderna hrvatska historiografija koincidirala su sa porastom

¹⁷ GROSS 1960.

¹⁸ JANKOVIĆ 2016: 85-86.

¹⁹ ŠIDAK, GROSS, KARAMAN I ŠEPIĆ 1968. Usp. ŠIMETIN ŠEGVIĆ I ŠIMETIN ŠEGVIĆ 2016: 415.

²⁰ GROSS 1963.

²¹ ISTA 2019: 310.

²² ISTA 1963: 71.

svijesti o značaju teorije i metodologije historijske znanosti koja je nastupila unutar glavnih tokova jugoslavenske historiografije tijekom 1960-ih. Ovaj, uvjetno rečeno, „teorijski obrat“ bio je omogućen činjenicom da su najviše strukture vladajućeg Saveza komunista Jugoslavije zauzele liberalniji odnos prema historijskoj znanosti očekujući od nje da pruži svoj doprinos rješavanju sve brojnijih problema jugoslavenskog društva.²³ O tomu, pored ostalog, izravno svjedoči i diskusija o „problemima jugoslavenske historijske nauke“, koju je krajem travnja 1964. organizirala Komisija za ideološki rad Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije (CK SKJ). U prisustvu visokih partijskih funkcionera – Veljka Vlahovića i Rodoljuba Čolakovića, predsjednika Komisije za ideološki rad CK SKJ, odnosno, predsjednika Komisije za povijest CK SKJ – nekolicina istaknutih povjesničara-komunista iz svih jugoslavenskih republika (Branislav Đurđev, Milorad Ekmečić, Marjan Britovšek, Andrija Krešić, Jovan Marjanović, Dančo Zografski, Mirjana Gross, Pero Morača, Miroslav Brandt, Šarlota Đuranović, Ivan Katardžiev) raspravljala je o različitim pitanjima jugoslavenske historiografije, o njenim slabostima i mogućim pravcima budućeg razvoja.²⁴ Dok je Đurđev iznova govorio o načelnim problemima marksističkog shvaćanja povijesti, pojedini povjesničari su izrazito kritički vrednovali tradicionalizam jugoslavenskih historiografija. Tako je Milorad Ekmečić, profesor Opće historije novog vijeka na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, kao naročitu slabost jugoslavenske historiografije isticao njezin provincijalizam, nerazvijenu metodologiju te praktično nepostojanje opće povijesti koja je „ili na rudimentarnom nivou, ili jedva postoji“. Jovan Marjanović, visoki partijski funkcioner i osnivač Katedre za historiju Jugoslavije na Filozofskom fakultetu u Beogradu, osobito je kritizirao nepoznavanje historiografske tradicije istakavši da je u Jugoslaviji historijska znanost „još uvek na tako niskom nivou da se ne samo ne bavi metodskim pitanjima, naročito filozofijom istorije, nego se ne bavi ni istorijom istoriografije“.²⁵ U sličnom duhu bilo je intonirano i izlaganje Mirjane Gross koja je oštricu svoje kritike usmjerila prvenstveno ka tradicionalističkoj koncepciji jugoslavenskih historiografija usredsređenih gotovo isključivo na utvrđivanje pojedinačnih činjenica i rekonstruiranje događaja iz domene političkog života. Poredeći sa ovog stanovišta historiografiju u Jugoslaviji sa raznim oblicima društvene historije koji su upravo tih godina doživljavali snažan razvoj na Zapadu, ona je isticala da „smo u tom pogledu vrlo zaostali, i to ne samo s obzirom na suvremenu marksističku historiografiju!“²⁶ Osim toga,

²³ STANKOVIĆ I DIMIĆ 1996: 347-349.

²⁴ ĐURĐEV, EKMEČIĆ, BRITOVŠEK, KREŠIĆ, MARJANOVIĆ, ZOGRAFSKI, ČOLAKOVIĆ I VLAHOVIĆ 1964; GROSS, MORAČA, BRANDT, ĐURANOVIĆ I KATARDŽIEV 1964. Usp. NIKOLIĆ 2003: 26-29.

²⁵ ĐURĐEV, EKMEČIĆ, BRITOVŠEK, KREŠIĆ, MARJANOVIĆ, ZOGRAFSKI, ČOLAKOVIĆ I VLAHOVIĆ 1964: 62-63, 74.

²⁶ GROSS, MORAČA, BRANDT, ĐURANOVIĆ I KATARDŽIEV 1964: 93.

istupila je u ime interdisciplinarnosti – bliske suradnje „društvenih i humanističkih nauka uopće“ – smatrajući je nužnim preduvjetom teorijsko-metodološkog razvoja historijske znanosti. Naposljetku, oštro je kritizirala i tendenciju zanemarivanja ranijih epoha u korist suvremene povijesti videći u tomu „simptom omalovažanja svega što nije najnovija historija“.²⁷ Na taj način M. Gross je izravno dovela u pitanje i službenu jugoslavensku politiku povijesti čije se težište nalazilo upravo na suvremenom razdoblju.²⁸

U duhu ideja iznesenih tijekom ove rasprave vođene na najvišoj razini, već naredne godine je *Jugoslavenski istorijski časopis*, kao središnje glasilo tadašnje jugoslavenske historiografije, objavio iscrpnu analitičku studiju slovenačkog historičara Boga Grafenauera (1916–1995) o „problemima metodologije istorijske nauke“.²⁹ Istovremeno, Jovan Marjanović je sa položaja urednika ovog časopisa ukazivao na neophodnost teorijsko-metodološkog razvoja historijske znanosti. Ocjenjujući da je tradicionalna metodologija razvijena u 19. stoljeću neprimjerna istraživanju suvremene povijesti, Marjanović se zalagao za širenje predmeta istraživanja, interdisciplinarn pristup i stvaranje novog profila povjesničara koji bi posjedovao široka znanja iz teorije i metodologije historijske znanosti kao i niza drugih društvenih znanosti. Pri tomu, izostanak cjelovitih „tema sintetičkog karaktera“ Marjanović je smatrao neposrednom posljedicom metodološke nespremnosti jugoslavenskih povjesničara, parcelizacije historijskog rada i prevelike usredsređenosti na „tzv. sitne teme“.³⁰ Na tragu naznačenih ideja tijekom 1970-ih nastavljena su nastojanja da se prevaziđe tradicionalistička fizionomija jugoslavenskih historiografija (koja je, osim djelomičnog prihvatanja marksističke frazeologije, najvećim dijelom ostala neizmijenjena još od početka 20. stoljeća), kao i da se historijska znanost modernizira u tematskom ali i u teorijsko-metodološkom pogledu.³¹ U ovom pothvatu rekonceptualizacije jugoslavenskih historiografija učestvovala je nekolicina povjesničara širokih vidika i izvanredne erudicije iz većine jugoslavenskih znanstvenih središta: pored Mirjane Gross u Zagrebu, među prvima su poticaje koje je pružala „škola *Anala (Annales)*“ u Ljubljani slijedili Bogo Grafenauer, Ferdo Gestrin i Vasilij Melik, u Sarajevu je Milorad Ekmečić istraživanja južnoslavenske i balkanske povijesti utemeljio na konceptu društvene historije, u Novom Sadu je Čedomir Popov, pod izravnim utjecajem Pierrea Renouvina, tradicionalnu diplomatsku historiju preobrazio u široko koncipiranu historiju međunarodnih odnosa dok su u Beogradu ključni zagovornici moderniziranja historijske znanosti bili Sima Ćirković, Radovan Samardžić, Andrej

²⁷ Isto, 94.

²⁸ KOREN 2012.

²⁹ GRAFENAUER 1965.

³⁰ MARJANOVIĆ 1965.

³¹ JANKOVIĆ 2016.

Mitrović, Branko Petranović i Đorđe Stanković.³² Usprkos značajnim razlikama glede pristupa i težišta istraživanja, pomenutim povjesničarima bilo je zajedničko inzistiranje na nužnosti modernizacije jugoslavenskih historiografija. Njihov neformalni „program“ historiografske modernizacije počivao je na nekoliko uporišnih točaka. Prvo, naglašavana je važnost teorijsko-metodološke samorefleksije koja je sa razlogom smatrana nužnim preduvjetom daljeg razvoja historijske znanosti. O tome svjedoči niz skupova, većinom „okruglih stolova“ organiziranih od strane Trećeg programa Radio Beograda, na kojima su vodeći jugoslavenski povjesničari raspravljali o teoriji historijske znanosti i njenoj metodologiji ukazujući na neophodnost usavršavanja metodologije historijskog istraživanja. Ne odbacujući marksističku teoriju društva i filozofiju historije (što s obzirom na politički sustav socijalističke Jugoslavije nije bilo moguće), oni su, ipak, ukazivali i na neznanstvenost vulgarno-marksističkog tumačenja povijesnih događaja, pojava i procesa.³³ Drugo, s obzirom na ograničenja tradicionalne historijske metodologije, isticana je nužnost prevazilaženja uskodisciplinarnih granica uz istovremeno zagovaranje historije kao „društvene znanosti“ koja bi usvojila metode i rezultate čitavog niza društvenih disciplina, prvenstveno sociologije, ekonomije, filozofije, psihologije, antropologije i politologije.³⁴ Jedinstveni u zahtjevu za širenjem predmeta historijskog istraživanja na cjelinu „prošle stvarnosti“, oni su smatrali da je pojedinačne događaje i pojave neophodno posmatrati u kontekstu promjenljivih društveno-ekonomskih i intelektualnih struktura i procesa što bi, u krajnjem cilju, omogućilo „spoznaju totaliteta nekadašnjeg života ljudi“.³⁵ Treće, kako bi se prevazišao provincijalni karakter jugoslavenske historiografije ukazivano je na neophodnost njezinog uključivanja u glavne tokove suvremenog historijskog mišljenja. U konačnici ali nipošto i najmanje važno, promotori historiografske modernizacije su listom historiju percipirali u strogo scijentističkom duhu – historija je smatrana znanostu, povlačena je oštra granica između znanstvene historiografije i drugih pristupa bavljenju prošlostu i isticala se objektivnost historijskih znanja kao i njihov emancipatorski potencijal.³⁶

Ipak, bavljenje teorijom i metodologijom historijske znanosti predstavljalo je u prvom redu, stvar ličnih opredjeljenja i sklonosti svega nekolicine povje-

³² STANKOVIĆ 1988: 105; STANČIĆ 2012: 41. O modernizacijskim stremljenjima u jugoslavenskoj historiografiji tijekom 60-ih i 70-ih 20. stoljeća vidjeti: ANTOLOVIĆ 2021: 39-66.

³³ Časopis *Treći program* objavio je saopštenja i diskusije sa ukupno pet tematskih skupova posvećenih teoriji i metodologiji historijske znanosti: *Istoriografija i njeni metodi* (1970), *Istorija i druge nauke* (1971), *Funkcija istorijske svesti* (1972), *Istorija i savremeno društvo* (1977), *Savremenost kao predmet istorije* (1980).

³⁴ Usp. STANKOVIĆ 1988: 7, 97-116; ANTOLOVIĆ 2021.

³⁵ GROSS 1980: 213-231, 346-364; GROSS 1978; PETRANOVIĆ 1984; STANKOVIĆ 1988; MITROVIĆ 1991; Usp. JANKOVIĆ 2016: 81-91.

³⁶ Usp. ANTOLOVIĆ 2021: 59-60; GROSS 1978b: 82, 84.

sničara. Upravo na ovu okolnost upozoravala je tijekom 70-ih Mirjana Gross. Dijeleći mišljenje beogradskih kolega, Andreja Mitrovića i Sime Ćirkovića, da se historijska metodologija ne razvija sustavno niti organizirano s obzirom da „ne prelazi lična iskustva“, Gross je tvrdila da „metodološko ‘osvješćivanje’ historičara i metodološka diskusija moraju postati sistematska i usmjerena akcija“ te da se više ne smije čekati „da se naša historijska znanost podigne na višu razinu isključivo na temelju nakupljenih rezultata empirijskog istraživanja“. Naglašavajući neophodnost teorijsko-metodološkog obrazovanja povjesničara, upozoravala je na činjenicu da i dalje postoje povjesničari „koji odbacuju metodologiju kao nepotrebnu ‘filozofiju povijesti’“. ³⁷ Stoga, imajući u vidu pomenute okolnosti, sveučilišni udžbenik koji je Gross objavila pod nazivom *Historijska znanost* (1976, 1980) predstavljao je, unutar jugoslavenskih okvira, nedvojbeno njen najznačajniji doprinos ostvarivanju zacrtanog programa historiografske modernizacije. Naime, za razliku od metodološkog priručnika kojeg je još 1960. objavio Bogo Grafenauer – prvog takve vrste u socijalističkoj Jugoslaviji čiji je utjecaj (budući da je bio objavljen na slovenskom jeziku) bio praktično ograničen isključivo na slovensku historiografiju ³⁸ – knjiga Mirjane Gross narednih godina je doživjela izvanredno široku recepciju.

Gross je u koncipiranju *Historijske znanosti* slijedila praktične potrebe sa kojima se susretala izvodeći nastavu iz kolegija „Uvod u historiju“. Nastojeći studentima obezbijediti relativno zaokružen uvid u nastanak i razvitak znanstvene historiografije kao i cjelovitu teoriju historijske znanosti (tzv. *Historik* kako se ona tradicionalno naziva na njemačkom govornom području), M. Gross je svome priručniku namijenila prvenstveno didaktičku funkciju izričito se ogradiвши od pružanja izvornih doprinosa teoriji i metodologiji historijske znanosti. Po njezinim vlastitim riječima, namjera joj je bila „**samo** (naglasio M. A.) izvijestiti o osnovnim poteškoćama, dometima i usmjerenjima suvremene metodologije historije i pobiti mišljenje brojnih naših historičara da mogu uspješno obavljati svoju praksu bez teorije“. ³⁹ Međutim, usprkos autoričine ograde, njezino djelo je predstavljalo posve pionirski poduhvat koji je umnogome prevazišao prvotnu funkciju koju mu je namijenila. Naime, ona je svoje djelo strukturirala u dvije cjeline – u prvome, posvećenom povijesti historiografije, pružila je sažet prikaz razvoja historiografije od antike do suvremenog doba. Težište izlaganja usmjerila je ka procesu „poznanstvljenja“ historiografije tj. nastanku historijske znanosti potkraj 18. i početkom 19. stoljeća u svojevrstoj sintezi „historijske erudicije i genetičke historije“ koju je svojim metodološkim pristupom otjelovljavao Leopold Ranke, postavši „ocem

³⁷ ANTOLOVIĆ 2021: 61.

³⁸ GRAFENAUER 1960.

³⁹ GROSS 1976: 7.

moderne historiografije“.⁴⁰ Prikazavši različite oblike tradicionalne historiografije kao i njezine bliske veze sa utjecajnim ideologijama i misaonim sustavima 19. stoljeća (romantizam, idealizam, pozitivizam, liberalizam, socijalizam), Gross je predstavila glavne tokove razvoja ne samo zapadnih historiografija već i sovjetske historiografije tijekom prve dvije trećine 20. stoljeća. Međutim, crvena nit njenog izlaganja posvećena je prevazilaženju tradicionalne historiografije, „traženju novih putova“ i mogućnostima preobrazbe historijske znanosti od tradicionalne „događajnice“ u društvenu znanost o prošlosti ili, prema riječima same autorice, u „genetičko-strukturalnu historiju“. Teorijskim temeljima i metodologiji tako shvaćene historijske znanosti, Gross je posvetila drugu cjelinu svoga rada u kojoj se suočila sa pitanjima koja su uvelike zadirala u područje epistemologije i opće znanstvene metodologije i koja, praktično, sve do tada nisu bila sustavno razmatrana niti u hrvatskoj niti u ostalim jugoslavenskim historiografijama. Sukladno svojim shvaćanjima o historiji kao društvenoj znanosti, Gross je istakla slabosti prisutne u istorističkoj (Droysen, Bernheim), odnosno, pozitivističkoj koncepciji historije (Langlois, Seignobos), utemeljivši svoj prikaz historijske metodologije slijedeći najvećim dijelom teorijske poglede utjecajnog marksističkog teoretičara historije, poljskog povjesničara Jerzyja Topolskog (1928–1998). Iscrpno raspravljajući o predmetu historijskog istraživanja, procesu historijske spoznaje i njegovoj heurističkoj osnovi, utvrđivanju historijskih činjenica te problemima znanstvenog objašnjenja u historiografiji i historijske sinteze M. Gross je, na koncu, izložila i odnos historije i drugih društvenih znanosti, u prvom redu, ekonomije, sociologije, socijalne psihologije, antropologije i geografije. Pri tomu, naročitu inovativnost pokazala je time što je istakla mogućnosti primjene pojedinih novih metoda (poput kvantifikacije), odnosno, istraživačkih tehnika nastalih unutar društvenih znanosti (analiza sadržaja, intervju, anketiranje) u historijskim istraživanjima.

Kao vjerojatno najbolji poznavalac suvremene historiografije u jugoslavenskim okvirima, Mirjana Gross je uočila rastuće interesovanje za teoriju i metodologiju historijske znanosti kao i za njezinu povijest koje se javilo tijekom 60-ih godina 20. stoljeća u sklopu konstituiranja različitih oblika „nove historije“. Odatle je i njezin rad moguće razumjeti i kao hrvatski/jugoslavenski doprinos ovoj međunarodnoj raspravi o tome što historija jeste – pripovijest o političkim događajima u prošlosti (tzv. „prošla politika“) ili samosvojna društvena znanost. Pri tomu, nekoliko osobnosti njenog pristupa čine se naročito značajnima: prvo, ona je historiografiju promatrala unutar društvenog i idejnog konteksta u kome je nastajala pokazavši tijesnu vezu između historiografije, ukupnog društvenog ambijenta i općih povijesno-filozofskih shvaćanja određene epohe. Upravo ova činjenica predstavlja „crvenu nit“ koja razvoj historijskog mišljenja od antike do suvremenog doba predstavlja na logičan i koherentan način. Drugo važno obilježje njezinog pristupa

⁴⁰ O „očevima historiografije“ vidjeti BERGER 2011.

jeste procjenjivanje važnosti pojedinog povjesničara i njegovog djela sa stanovišta njegova doprinosa razvoju historijskog mišljenja tj. historijskog metoda. Naposljetku, dijeleći ubjeđenje u znanstvenu prirodu historiografije, ona je njen razvoj prikazala kao proces, iako ne linearnog ali ipak sve izrazitijeg, poznanstvljenja. U tom smislu, ostajući načelno na marksističkim pozicijama, Gross je osobito apostrofirala “škola *Anala (Annales)*” te Bielefeldsku školu društvene historije (koja se upravo konstituirala tijekom 70-ih u SR Njemačkoj) kao poželjne modele teorijski utemeljene historije kao društvene znanosti.⁴¹ Ove ideje predstavljale su ključne teze njezinog programa modernizacije jugoslavenskih historiografija koji je, u jezgrovitom obliku, izložila i na VII kongresu jugoslavenskih povjesničara održanom početkom listopada 1977. u Novom Sadu – kritikujući tradicionalizam jugoslavenskih historiografija istupila je sa konceptom široko zasnovane genetičko-strukturalne historije. Pri tomu, upozorila je da preobrazba historije u društvenu znanost predstavlja *conditio sine qua non* njenog daljeg opstanka budući da se, u suprotnom, može pretvoriti u „skladište podataka za društvene znanosti i za mitomane“.⁴² Upravo na tomu Gross je inzistirala u svome profesionalnom djelovanju tijekom narednih godina.

Iako je predstavljala apsolutnu novinu i veoma brzo postala obvezatna literatura na studijima povijesti u svim sveučilišnim centrima Jugoslavije, knjiga Mirjane Gross je podstakla više nepovjerenja nego li oduševljenja unutar zajednice jugoslavenskih povjesničara. Riječ je, u osnovi, o tomu da je koncepcija historijske znanosti koju je zagovarala Mirjana Gross umnogome premašivala intelektualne horizonte ogromne većine povjesničara onoga vremena koji je jednostavno nisu razumjeli. U prilog tomu svjedoče reakcije kako hrvatskih tako i jugoslavenskih povjesničara. Kada je riječ o potonjima, prvi se za riječ javio Branislav Đurđev koji je sa dogmatskih marksističkih pozicija (protiv kojih se navodno borio tijekom čitave profesionalne karijere) odbacivao tzv. „francusku sociološku historiografiju“ koju je promovirala Gross. On nije izrazito negativno ocijenio samo knjigu *Historijska znanost* već je u potpunosti odbacio i program „nove historije“ za koju se založila Gross. Naime, poštapajući se oveštalom marksističkom frazeologijom, Đurđev je ideološki difamirao Grossovu tvrdeći da se ona u svojoj koncepciji historijske znanosti rukovodila „buržoaskim“ idejama što je, posredno, značilo veoma opasnu optužbu za antimarksizam.⁴³ U polemici koja je uslijedila, Đurđev (inače tada već član svih akademija znanosti u Jugoslaviji!) nije samo ispoljio neupućenost u glavne tokove suvremenog historijskog mišljenja već i vrlo površnu znanstvenu kulturu koju je „pokrivao“ citatima iz Marxovih dijela. Stoga

⁴¹ Usp. GROSS 1977.

⁴² Isto, 36.

⁴³ ĐURĐEV 1977.

polemika nije rezultirala približavanjem gledišta budući da su njezini sudionici, kako je Grossova ispravno primijetila, predstavljali „dva nespojiva svijeta“.⁴⁴ Osim Đurđeva na knjigu se negativno osvrnuo i Mladen Švab čije su se glavne zamjerke ticale njezine neoriginalnosti tj. oslanjanja na rezultate drugih autora, suviše kratak i pojednostavljen prikaz antičke i srednjovjekovne historiografije, izraženi eurocentrizam, nekompletnost bibliografije te pojedine faktografske pogreške.⁴⁵ Međutim, svojevrsni kuriozum predstavlja činjenica da je najpozitivniji prikaz *Historijske znanosti* objavljen na stranicama novosadskog *Zbornika za društvene nauke Matice srpske*. Naime, posve neafirmirani Milija Palić je u opširnom prikazu osim njenog „enciklopedijskog karaktera“ istakao i da je riječ o jednom od „pionirskih poduhvata“ u jugoslavenskoj historiografiji ocijenivši da je njena osnovna poruka da se povjesničari „moraju više oslanjati na teoriju“.⁴⁶

Ipak, iako izvanredno afirmativna ova ocjena je predstavljala potpuni izuzetak u valu nepovjerenja na koji su u hrvatskoj i, uopće, jugoslavenskoj historiografiji, nailazili inovacijski koncepti Mirjane Gross. O tomu ubjedljivo svjedoče sudovi Jaroslava Šidaka i Bogumila Hrabaka, dvojice svojedobno vrlo utjecajnih povjesničara u jugoslavenskim okvirima. Dok je Šidak sa odbojnošću prosuđivao o rezultatima koji je primjena teorijski zasnovane historijske znanosti donijela u proučavanju hrvatske povijesti tvrdeći da jedino utvrđivanje novih i ranije nepoznatih činjenica znači stvarno „novi doprinos historiografiji“,⁴⁷ Hrabak (koji je u svojim strogo empirijskim istraživanjima obuhvaćao razdoblja od srednjeg vijeka do polovice 20. stoljeća) je još i sredinom 80-ih godina sa nipodaštavanjem govorio o „pomami“ za „analističkom platformom“ koja je navodno zavládala među „mladim i neobaveštenim“ jugoslavenskim povjesničarima. Pri tomu, on je u svojoj kritici primjene metoda kvantitativne analize u povijesnim istraživanjima osobito apostrofirao Mirjanu Gross zamjerajući joj, pored ostalog, još i napuštanje marksizma.⁴⁸

Tokom tzv. „proloma historije“ koji je početkom 80-ih nastupio u jugoslavenskoj javnosti u središte pažnje povjesničara sve više je stupala nacionalno-politička tematika o čemu svjedoče i bezbrojne rasprave vođene između povjesničara ponajviše o različitim kontroverzama iz novije povijesti Jugoslavije.⁴⁹ Stoga je Mirjana Gross istovremeno oštro kritizirala upotrebu povijesti u ideološke svrhe ali i njeno svođenje na puko skladište podataka za potrebe drugih društvenih znanosti uporno inzistirajući na neophodnosti očuvanja njene znanstvene prirode posred-

⁴⁴ O polemici vidjeti: MUJADŽEVIĆ 2010.

⁴⁵ ŠVAB 1983.

⁴⁶ PALIĆ 1981.

⁴⁷ STANČIĆ 2012: 41.

⁴⁸ HRABAK 1987: 24, 32.

⁴⁹ DRAGOVIĆ-SOSO 2004: 123.

stvom teorijskog i metodološkog usavršavanja.⁵⁰ Ipak, u okolnostima obilježenim rastućim nacionalnim i političkim konfrontacijama u kojima je povijest služila kao argument za legitimiranje određenih ideoloških ciljeva, pitanja teorije i metoda historijske znanosti bila su, ako ne posve skrajnuta, onda potisnuta u drugi plan. Ovo potvrđuje i skup posvećen „marksistički zasnovanoj historijskoj znanosti“ i njezinoj ulozi „u vaspitanju i obrazovanju omladine“ koji je održan početkom 1985. u Neumu, u sklopu „nedelje marksističkih rasprava“. Težište u radu skupa, u kome su uzeli učešća neki od najuglednijih jugoslavenskih povjesničara, bilo je na pitanju objektivnog, odnosno, ideološkog tumačenja pojedinih pitanja iz istorije Jugoslavije poput „rehabilitacije stare Jugoslavije“ i odnosa KPJ prema nacionalnom pitanju.⁵¹ Skup je, međutim, poslužio i kao prilika za oštru kritiku stanja u suvremenoj jugoslavenskoj historiografiji. Tom prilikom Mirjana Gross je iznova ocijenila da u Jugoslaviji „nema znanstvene historiografije bez ideoloških elemenata“ tvrdeći da veliku smetnju razvoju historiografije predstavlja činjenica da polemike između jugoslavenskih povjesničara imaju prvenstveno ideološki a ne znanstveni karakter. Ovo posebno budući da znanstveni dijalog o pojedinim spornim pitanjima, po pravilu, „zamjenjuju polemike historičara, pripadnika različitih nacionalnih i drugih ideologija“.⁵² Istovremeno, o razmjerima otpora koji je postojao u jugoslavenskim historiografijama prema modernizacijskim nastojanjima ubjedljivo svjedoči rasprava vođena u povodu priprema za nastavak rada na trećoj i četvrtoj knjizi *Historije naroda i narodnosti Jugoslavije*, projektu koji je iznova bio obnovljen tijekom druge polovice 80-ih.⁵³ U svome prilogu glede buduće koncepcije ove sinteze južnoslavenske povijesti u 19. i 20. stoljeću, Gross je iznijela osnovne principe na kome bi ona morala biti zasnovana. Dosljedno svojim shvaćanjima, ona je kao preduvjet za pisanje sinteze južnoslavenske povijesti istakla neophodnost da autori „prevladaju metodološki pristup i tradicionalne norme iz 19. stoljeća ukoliko to dosada već nisu uradili“.⁵⁴ Nasuprot usko shvaćene političke povijesti, iznova je kao predmet istraživanja predložila „historiju društva“ tj. procese i dinamične strukture (društvene, ekonomske, političke, kulturne) koji se mijenjaju tijekom vremena uz snažnu primjenu kvantitativnih metoda (kada za to postoje raspoloživi izvori) kao i komparativnohistorijskog pristupa. Pomenuti model historije društva predstavljao je po njezinom čvrstom uvjerenju jedini način da se historijska znanost emancipira od ideoloških tumačenja izrazivši to na jezgroviti način: „Što dalje od uske političke historije, a to znači i od ideološke

⁵⁰ GROSS 1982.

⁵¹ NIKOLIĆ 2003: 94-98.

⁵² GROSS 1986: 163, 172.

⁵³ PREDSEDNIŠTVO 1987.

⁵⁴ GROSS 1987: 81.

interpretacije i što bliže istraživanju društvenih procesa“ jer je to jedini način da se „ideologizacija svede na minimum“.⁵⁵ Međutim, pokazalo se da je rad na pisanju *Historije naroda i narodnosti Jugoslavije* (zajedno sa ponovnim pokretanjem *Jugoslovenskog istorijskog časopisa*) predstavljao labuđu pjesmu jugoslavenske historiografije – raspadom jugoslavenske države trajno je prekinut svaki dalji rad na ovom kao i drugim zajedničkim historiografskim projektima.

Program „nove historije“ koji je zacrtala Mirjana Gross još kasnih 60-ih je tek manjim dijelom bio ostvaren do kraja 80-ih. Pokazalo se da je, usprkos pojedinim usamljenim nastojanjima, većina jugoslavenskih povjesničara – posvećena „gomi-lanju“ činjenica mahom iz domene političke povijesti i posve nezainteresirana za teorijsku samorefleksiju i pitanja metodologije historijskih istraživanja – sve do nestanka jugoslavenske države uporno istrajavala na tradicionalističkoj historiografskoj matrici.⁵⁶ U tom smislu, i utjecaj Mirjane Gross na modernizaciju hrvatske i, uopće, jugoslavenske historiografije, većinom je bio ograničen na pripadnike tada najmlađe generacije povjesničara (formiranih koncem 70-ih i tijekom 80-ih) koji su prihvatili i dalje razvijali različite vidove socijalne historije/historije društva. Pri tomu, iako opći društveni ambijent tijekom 90-ih – obilježenih tzv. „ratovima za jugoslavensko naslijeđe“ koji su dodatno osnažili etnocentrične koncepcije nacionalnih historiografija na prostoru nekadašnje Jugoslavije – nije pogodovao teorijsko-metodološkim inovacijama, one su, sa različitom dinamikom i različitim težištima, ipak postupno nastupile u većini postjugoslavenskih historiografija.⁵⁷ Iako posredan, utjecaj Mirjane Gross na ove procese historiografske preobrazbe bio je nesumnjiv budući da je njeno djelo *Historijska znanost* dugo vremena predstavljalo jednu od glavnih uporišnih točaka za inovativne težnje novih generacija povjesničara u većem dijelu bivše Jugoslavije. U tom smislu, čini se posve ispravnom ocjena Nevena Budaka da je *Historijska znanost* „vjerojatno najutjecajnija knjiga hrvatske historiografije“.⁵⁸ Usprkos dogmatskim osporavanjima koje je potaknula, upravo ova knjiga učinila je Mirjanu Gross „prvom damom hrvatske historiografije“ i vodećim autoritetom za povijest historiografije na prostoru bivše Jugoslavije na kome se *Historijska znanost* i dalje koristi kao sveučilišni priručnik iako je od njene prve pojave prošlo gotovo pola stoljeća.⁵⁹

⁵⁵ Isto, 83, 88. Usp. ISTA 1989a, 1989b.

⁵⁶ ANTOLOVIĆ I ŠIMUNOVIĆ-BEŠLIN 2018. Usp. ĐURĐEV 1988.

⁵⁷ BRUNNBAUER 2002. Tijekom posljednjeg desetljeća 20. stoljeća Mirjana Gross je nastavila da prati razvoj suvremenog historijskog mišljenja obraćajući osobitu pažnju na mikrohistoriju, historijsku antropologiju te povijest žena i svakodnevice. Vidjeti: GROSS 1994; ISTA 1996a; ISTA 1996b.

⁵⁸ BUDAK 1999: 462.

⁵⁹ Iako je Mirjana Gross sredinom 90-ih godina objavila temeljito izmijenjeno izdanje ove knjige pod naslovom *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja* ono je, po svojoj prilici, zbog raspada Jugoslavije i prekinutih kulturnih veza doživjelo neusporedivo površnije recepciju

Ova činjenica govori o nesumnjivoj kvaliteti same knjige. Međutim, ona posredno svjedoči podjednako i o tomu da je znanstvena razina koju je svojom knjigom postavila Gross i dalje previsoka tj. da znanja u njoj nisu postala „opće mjesto“ u naobrazbi suvremenih povjesničara. Naposljetku, usprkos vrijednim pomacima u pogledu recepcije pojedinih suvremenih historiografskih koncepata, težište većine postjugoslavenskih historiografija i dalje je najvećim dijelom usredsređeno na izučavanje političke povijesti i posjeduje snažno etnocentrično obilježje. U tom smislu, ma koliko poražavajuće zvučalo, program „nove historije“ koji je zacrtala Mirjana Gross velikom dijelom i dalje čeka da bude ostvaren!

Bibliografija

Literatura

- AGIČIĆ, Damir, Branimir JANKOVIĆ (ur.). 2012. *Jaroslav Šidak i hrvatska historiografija njegova vremena*. Zagreb: FF press.
- ANTOLOVIĆ, Mihael. 2021. *Čedomir Popov. Intelektualna biografija*. Novi Sad: Matica srpska.
- ANTOLOVIĆ, Michael, Biljana ŠIMUNOVIĆ-BEŠLIN. 2018. History as Vallis Aurea. Đorđe Stanković and the modernization of Serbian historiography. *Tokovi istorije* 3: 109-145.
- BERGER, Stefan. 2011. „Fathers“ and their Fate in Modern European Historiography. *Storia della Storiografia* 59/60: 228-247.
- BERTHOLD, Werner. 2001. Mirjana Gross, Von der Antike bis zur Postmoderne. Die zeitgenössische Geschichtsschreibung und ihre Wurzeln. Köln – Weimar – Wien 1998. *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 49: 544-545.
- BRUNNBAUER, Ulf (ur.). 2002. *(Re)Writing History. Historiography in Southeast Europe after Socialism*. Münster: LIT Verlag.
- BUDAK, Neven. 1999. Anali u hrvatskoj historiografiji. Borba za modernizaciju povijesne znanosti. U BUDAK et al. 1999: 459-467.
- BUDAK, Neven et al. (ur.). 1999. *Zbornik Mirjane Gross. U povodu 75. rođendana*. Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet.
- DRAGOVIĆ-SOSO, Jasna. 2004. „Spasioci nacije“. *Intelektualna opozicija Srbije i oživljavanje nacionalizma*. Beograd: Fabrika knjiga.
- ĐURĐEV, Branislav, Milorad EKMEČIĆ, Marjan BRITOVŠEK, Andrija KREŠIĆ, Jovan MARJANOVIĆ, Dančo ZOGRAFSKI, Rodoljub ČOLAKOVIĆ, Veljko VLAHOVIĆ. 1964. Problemi jugoslovenske istorijske nauke. *Jugoslovenski istorijski časopis* 3: 57-94.

u postjugoslavenskim historiografijama. Istovremeno, kvaliteta ove sinteze bila je prepoznata i unutar njemačke historiografije te je ona objavljena i u prijevodu na njemački jezik postavši jednim od standardnih priručnika za povijest historiografije na njemačkim sveučilištima. Usp. GROSS 1998; BERTHOLD 2001.

- ĐURĐEV, Branislav. 1977. Povodom jednog priručnika za istoriju historiografije i istorijsku metodologiju. *Prilozi* 13: 355-372.
- ĐURĐEV, Branislav. 1980. *Razvitak čovečanstva i društvo*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- ĐURĐEV, Branislav. 1988. Na zastarelim stranputicama. *Jugoslovenski istorijski časopis* 1-2: 163-176.
- GRAFENAUER, Bogo. 1960. *Struktura in tehnika zgodovinske vede: uvod v študij zgodovine*. Ljubljana: Univerzitetna založba.
- GRAFENAUER, Bogo. 1965. Problemi metodologije istorijskih nauka u svetlu nekoliko novih radova o metodologiji istorije. *Jugoslovenski istorijski časopis* 1: 41-68.
- GROSS, Mirjana. 1957. Historija XIX. i XX. stoljeća na X. Međunarodnom kongresu historijskih nauka u Rimu 4.-11. IX 1955. *Historijski zbornik* 10: 250-256.
- GROSS, Mirjana. 1960. *Vladavina hrvatsko-srpske koalicije 1906-1907*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- GROSS, Mirjana. 1963. O francuskoj sociološkoj historiografiji. *Jugoslovenski istorijski časopis* 4: 59-72.
- GROSS, Mirjana. 1976. *Historijska znanost. Razvoj, oblik, smjerovi*. Zagreb: Centar za povijesne znanosti Instituta za hrvatsku povijest.
- GROSS, Mirjana. 1977. Na putu k budućoj historijskoj znanosti. *Časopis za suvremenu povijest* 2: 37-65.
- GROSS, Mirjana. 1978a. Metodološki problemi strukturalne historije s posebnim obzirom na stupanj razvoja jugoslavenske historije. *Jugoslovenski istorijski časopis* 1-4: 24-45.
- GROSS, Mirjana. 1978b. Diskusija. *Istorijski glasnik* 1-2: 80-84.
- GROSS, Mirjana. 1980. *Historijska znanost. Razvoj, oblik, smjerovi*. Zagreb: SNL.
- GROSS, Mirjana. 1982. Historija – ideologija, skladište podataka, znanost. *Naše teme* 12: 1866-1889.
- GROSS, Mirjana. 1986. Historija: ideologija i (ili) znanost. U *Istoriografija, marksizam i obrazovanje*, 163-179. Beograd: Izdavački centar Komunist.
- GROSS, Mirjana. 1987. Je li u nas metodološka diskusija potrebna ili beskorisna?. *Časopis za suvremenu povijest* 1: 79-101.
- GROSS, Mirjana. 1989a. Kako pisati „historiju društva?“. *Naše teme* 33: 1881-1884.
- GROSS, Mirjana. 1989b. Regionalna historija i historija društva. *Naše teme* 33: 1945-1947.
- GROSS, Mirjana. 1994. Mikrohistorija. Dopuna ili suprotnost makrohistorije?. *Otium* 1-2: 18-35.
- GROSS, Mirjana. 1996a. Susret historije i antropologije. *Narodna umjetnost* 2: 71-86.
- GROSS, Mirjana. 1996b. Žena – čovjek. *Otium* 1-2: 149-155.
- GROSS, Mirjana. 1998. *Von der Antike bis zur Postmoderne. Die zeitgenössische Geschichtsschreibung und ihre Wurzeln*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau.
- GROSS, Mirjana. 2001. *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*. Zagreb: Novi Liber.
- GROSS, Mirjana. 2019. En Route with the Annales. U ROKSANDIĆ, ŠIMETIN ŠEGVIĆ I ŠIMETIN ŠEGVIĆ 2019: 307-321.

- GROSS, Mirjana, Pero MORAČA, Miroslav BRANDT, Šarlota ĐURANOVIĆ, Ivan KATARDŽIEV. 1964. Problemi jugoslovenske istorijske nauke (nastavak). *Jugoslovenski istorijski časopis* 4: 93-107.
- HRABAK, Bogumil. 1987. Interpretacija istorijskih izvora kao faza tradicionalnog istorijskog metoda. U *Metodologija savremene istorije. Saopštenja sa Okruglog stola održanog 17. i 18. decembra 1985. u Beogradu*, 20-42. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- IGERS [IGGERS], Georg G. 2014. *Istorijska nauka u 20. veku. Kritički pregled u međunarodnom kontekstu*. Beograd: Arhipelag.
- IGGERS, Georg G. 1991. *Ein anderer historischer Blick. Beispiele ostdeutscher Sozialgeschichte*. Frankfurt am Main: Fischer-Taschenbuch-Verlag.
- IGGERS, Georg G. 2019. *Od istorizma do postmodernizma. Izabrani historiografski ogledi*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- JANKOVIĆ, Branimir. 2016. *Mijenjanje sebe same. Preobrazbe hrvatske historiografije kasnog socijalizma*. Zagreb: Srednja Europa.
- JUZBAŠIĆ, Dževad (ur.). 2010. *Naučno djelo akademika Branislava Đurđeva*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- KOREN, Snježana. 2012. *Politika povijesti u Jugoslaviji 1945–1960. Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija*. Zagreb: Srednja Europa.
- LEČEK, Suzana (ur.). 2013. *Josip Matasović i paradigma kulturne povijesti. Zbornik radova znanstvenog skupa održanog u Slavonskom Brodu 23-24. studenoga 2012*. Slavonski Brod – Zagreb: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje – Hrvatski državni arhiv – Društvo za hrvatsku povjesnicu.
- MARJANOVIĆ, Jovan. 1965. Teze za obradu nekoliko problema iz istraživačkog rada u oblasti novije istorije. *Jugoslovenski istorijski časopis* 3: 66-73.
- MITROVIĆ, Andrej. 1991. *Raspravljanja sa Klio. O istoriji, istorijskoj svesti i istoriografiji*. Sarajevo: Svjetlost.
- MUJADŽEVIĆ, Dino. 2010. Polemika između Mirjane Gross i Branislava Đurđeva. U JUZBAŠIĆ 2010: 209-215.
- NAJBAR-AGIČIĆ, Magdalena. 2013. *U skladu sa marksizmom ili činjenicama? Hrvatska historiografija 1945–1960*. Zagreb: Ibis grafika.
- NIKOLIĆ, Kosta. 2003. *Prošlost bez istorije. Polemike u jugoslovenskoj historiografiji 1961–1991*. Beograd: Insitut za savremenu istoriju.
- OSTERHAMEL, Jirgen [OSTERHAMMEL, JÜRGEN]. 2022. *Preobražaj sveta. Globalna istorija 19. veka*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- PALIĆ, Milija. 1981. *Istoriografija i njeni metodi. Uz knjigu Mirjane Gross Historijska znanost*, Zagreb 1976. *Zbornik za društvene nauke Matice srpske* 71: 133-141.
- PETRANOVIĆ, Branko. 1984. *Istoriografija i revolucija*. Beograd: Prosveta.
- PREDSEDNIŠTVO, Saveza istoričara Jugoslavije. 1987. *Aktuelni problemi istorijske nauke. Rasprava na predsjedništvu SK SSRNJ. Jugoslovenski istorijski časopis* 1-2: 235-256.
- ROKSANDIĆ, Drago, Filip ŠIMETIN ŠEGVIĆ, Nikolina ŠIMETIN ŠEGVIĆ (ur.). 2019. *Annales in Perspective: Designs and Accomplishments*. Zagreb: FF press.
- SAVIĆ, Mile. 2000. *Praxis-filozofija izvan svoje epohe. Filozofija i društvo* 16: 15-25.

- STANČIĆ, Nikša. 1999. Prof. dr. Mirjana Gross – život i rad. U BUDAK et al. 1999: 9-17.
- STANČIĆ, Nikša. 2012. Profesor Jaroslav Šidak u metodološkim kretanjima i u kontroverzama interpretacije hrvatske povijesti 19. stoljeća. U AGIČIĆ I JANKOVIĆ 2012: 31-42.
- STANKOVIĆ, Đorđe. 1988. *Iskušnja jugoslovenske historiografije*. Beograd: IRO Rad.
- STANKOVIĆ, Đorđe, Ljubodrag DIMIĆ. 1996. *Istoriografija pod nadzorom*. Knj. I-II. Beograd: Službeni list SRJ.
- STRECHA, Mario. 1999. Bibliografija radova prof. dr. Mirjane Gross. U BUDAK et al. 1999: 19-28.
- STRECHA, Mario. 2005. O nastanku i razvoju moderne hrvatske historiografije u 19. stoljeću. *Povijest u nastavi* 6: 103-116.
- ŠIDAK, Jaroslav, Mirjana GROSS, Igor KARAMAN, Dragovan ŠEPIĆ. 1968. *Povijest hrvatskog naroda 1860-1914*. Zagreb: Školska knjiga.
- ŠIMETIN ŠEGVIĆ, Nikolina, Filip ŠIMETIN ŠEGVIĆ. 2016. Prema hrvatskoj modernoj historiografiji. U spomen Mirjani Gross (1922.–2012.). *Pro Tempore* 10/11: 412-426.
- ŠVAB, Mladen. 1983. Uz drugo izdanje knjige Mirjane Gross *Historijska znanost. Historijski zbornik* 1: 215-236.

„As Far as Possible from Narrow Political History” - Mirjana Gross and Modernization Endeavors in Yugoslav Historiographies (1960–1991)

Mirjana Gross's program of historiographical modernization, in the form of a comprehensive social history aimed at overcoming the limitations of traditional *histoire événementielle*, was not limited to her native Croatian historiography but also had a direct influence on the modernization aspirations of Yugoslav historiographies during the so-called “late socialism.” Starting from the assessment that, from the early 1960s, Mirjana Gross was a key promoter of the “new history” within the community of Yugoslav historians, the paper tries to analyze her program of historical modernization, the resistance it encountered, as well as its overall achievements in Yugoslavia during that time.

Keywords: Mirjana Gross, historiography, “new history,” modernization, Yugoslavia.

Cljučne riječi: Mirjana Gross, historiografija, „nova historija“, modernizacija, Jugoslavija

Michael Antolović
Pedagoški fakultet u Somboru, Sveučilište u Novom Sadu
Podgorička 4
25000 Sombor
Republika Srbija
antolovic.michael@gmail.com

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

54

BROJ 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2022.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 54, broj 1

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Gost urednik / Guest Editor

Branimir Janković

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Filip Šimetin Šegvić (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history), Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

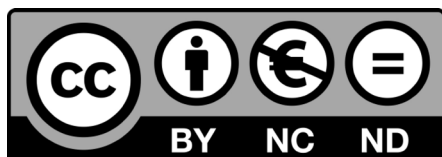
Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

DOI: 10.17234/RadoviZHP.54

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.